

KESKUSTELUTILAISUUS OIKEUSMINISTERIÖSSÄ 1.3.2012

Lyhyesti sovintojen lukumääristä

Optulan muutama vuosi sitten tekemän, huoltoriitoja koskevan tutkimuksen mukaan n. 50 % huoltoriidoista sovitaan oikeudenkäynnin aikana. Päijät-Hämeen kärjäoikeuden huoltoriidoissa saavuttamien sovintojen määrä on vaikuttava. Samaa voi sanoa meneillään olevassa sovittelukokeilussa tehtyjen sopimusten määrästä. Lisäksi on hyvä muistaa, että kokeilukärjäoikeuksissa tehdään entiseen tapaan sovintoja myös oikeudenkäynneissä. Sovittelukokeilun tulokset ilmenevät tarkemmin väliraportista, jonka suurin osa lienee lukenut.

Määrälliset tulokset eivät kuitenkaan ole keskeisimpiä, kun puhutaan vanhempien välisen konfliktin ratkaisemisesta ja lapsen edun toteutumisesta, vaan tärkeämmiksi nousevat laadulliset seikat.

Keskityn puheenvuorossani kahteen näkökulmaan eli ensinnäkin siihen, mitä lisäarvoa asiantuntija tuo sovitteluun ja toiseksi nostan esiin kaksi mielestäni keskeistä eroa oikeudenkäynnissä tapahtuvan sovinnon edistämisen ja sovittelun välillä.

Mitä lisäarvoa asiantuntija tuo sovitteluun?

Menossa oleva sovittelukokeilu tarjoaa vanhemmille ainutlaatuisen palvelun. Tiedossani ei ole, että missään muualla olisi saatavissa lakimiehen ja psykologin/sosiaalityöntekijän työparina antamaa tukea ja apua vanhempien ja lapsen eron jälkeisen tilanteen järjestämiseksi. Kumpaakin asiantuntijuutta tarvitaan, sillä ero on sekä oikeudellinen että psykologinen prosessi.

Eri ammattikuntien edustajien taidot täydentävät sovittelussa toisiaan. Vuoden kestäneen kokeilun aikana olemme havainneet, että käytännön sovittelutilanteessa tuomarin ammattitaito painottuu prosessinjohtamiseen, keskustelun jäsentämiseen, kykyyn erottaa vanhempien puheesta olennaiset ja ratkaisua edellyttävät ongelmat, neuvotteluvaiheen vetämiseen ja pätevän sopimuksen muotoiluun.

Psykologin /sosiaalityöntekijän asiantuntijuus taas ilmenee vanhempien vuorovaikutuksen rakentamisessa, konfliktin psyykkisten taustatekijöiden tunnistamisessa, kyvyssä havaita mahdolliset sovittelun esteet (mielenterveysongelmat ym.), kyvyssä avata lukkiutuneita tilanteita ja lapsen näkökulman esiin tuomisessa. Vanhemmat ovat omassa erokriisissään usein sokeita lapsensa tilanteelle. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää, että asiantuntija osaa kertoa vanhemmille lapsen asemasta erossa: miten lapsi kokee eron, millainen on lapsen kriisi erossa, mitä lapsi tarvitsee erotilanteessa, miten vanhemmat voivat auttaa lastaan selviytymään erosta, miten lapsen kehitysvaihe vaikuttaa hänen tarpeisiinsa jne. Tällaisia tietoja ja taitoja ei ole juristin koulutuksen saaneella tuomarilla. Joka muuta väittää, puhuu vastoin parempaa tietoansa.

Kaikki asiat eivät sovi sovitteluun tai sovittavaksi. Tuomioistuimissa on paljon huoltoriitoja, joissa vanhemmilla on vakavia psykos-sosiaalisia ongelmia (mielenterveys- ja päihdeongelmia, väkivaltaa perheessä) . Juristin koulutuksella ei välttämättä pysty tunnistamaan tilanteita, joissa sovinto ei ole oikea vaihtoehto. Tässä suhteessa psykologin/sos.työntekijän ammattitaito tuo ymmärrystä siihen,

milloin oikeuden päätös on lapsen edun paremmin toteuttava vaihtoehto.

Keskeisiä eroja oikeudenkäynnissä tapahtuvan sovinnon edistämisen ja sovittelun välillä

Kun aloitimme kokeilun, aika monet meistä olivat sitä mieltä, että mehän osaamme tämän, koska olemme niin monta vuotta saaneet vanhempia tekemään sovintoja oikeudenkäynnissä. Olemme kuitenkin vuoden kestäneen kokeilun aikana joutuneet myöntämään, että sovittelu edellyttää tuomarilta aivan uudenlaista taitoja ja havainneet, että sovinnon edistäminen oikeudenkäynnissä ja sovittelu poikkeavat toisistaan monin tavoin. Otan tässä esiin vain kaksi tämän keskustelun kannalta olennaista eroavaisuutta.

Ensinnäkin yksi sovittelun keskeisimpiä periaatteita on menettelyn luottamuksellisuus. Sovittelusta ei tehdä pöytäkirjaa eikä keskustelua muutoinkaan dokumentoida. Jos sovittelu ei johda sopimukseen ja asian käsittely jatkuu oikeudenkäynnissä, asian käsittelijä vaihtuu. Sovittelijana toiminut tuomari ei saa kertoa asian käsittelijälle mitään sovittelussa käydyistä keskusteluista eivätkä asianajajat saa oikeudenkäynnissä vedota sovittelussa esiin tulleeisiin seikkoihin. Tietoisuus tästä vaikuttaa sovittelun ilmapiiriin vapauttavasti. Vanhemmat voivat puhua vapaasti huolenaiheistaan tietäessään, ettei sovittelija ratkaise asiaa. Sovittelija voi myös käyttää työvälineenä erilliskeskusteluja vanhempien kanssa. Tämä kaikki edesauttaa sitä, että sovittelussa päästään kiinni juridisen riidan taustalla vaikuttaviin konfliktin todellisiin syihin.

Tilanne on toinen oikeudenkäynnissä. Sovintokeskustelut eivät ole luottamuksellisia. Jos sovintoa ei synny, kaikkea vanhempien kertomaa voidaan käyttää oikeudenkäyntiaineistona asiaa ratkaistaessa. Sovintokeskusteluja vetänyt tuomari jatkaa asian käsittelijänä ja päättää asian joko itse tai yhdessä kahden muun tuomarin kanssa. Ero on vanhempien kannalta olennainen.

Yksi oikeudenkäytön ja hyvän hallinnon oikeusturvatakeista on prosessien ennustettavuus siinä mielessä, että asianosaiset tietävät etukäteen, millaiseen menettelyyn he ovat menossa. Tällöin he voivat valmistautua tulevaan prosessiin. (Eduskunnan oikeusasiamies on kiinnittänyt tähän huomiota sosiaalitoimen osalta (ratkaisu 2059/2/03) katsoen korjausta edellyttäväksi ongelmaksi sen, että kun vanhemmat kääntyvät erotilanteessa sosiaalitoimen puoleen, he eivät usein tiedä, mihin palveluun he ovat osallistumassa eli onko kyse perheasioiden sovittelusta vai muusta kasvatusta- ja neuvontatyöstä.)

Sovittelussa huolehditaan siitä, että vanhemmat tietävät etukäteen, mihin prosessin he tulevat. Sovittelu on vapaaehtoista, minkä vuoksi vanhemmilta aina kysytään etukäteen siihen suostumus. Vanhemmille lähetetään etukäteen tiedote, jossa kerrotaan sovittelusta. Sovittelun aluksi sovittelija selvittää uudelleen vanhemmille, mitä sovittelu tarkoittaa, mitkä ovat heidän oikeutensa, mikä on sovittelijan rooli ja miten sovitteluprosessi etenee.

Kun vanhemmat tulevat oikeudenkäyntiin, he ovat valmistautuneet siihen. Jos he joutuvatkin yllättäen sovitteluun tai sovittelun kaltaiseen menettelyyn, jossa heidän avuksi ja tueksi palkkaamallaan asianajajalla ole roolia, tilanne kyseenalainen heidän oikeusturvansa kannalta. Vanhemmat ja heidän asianajajansa eivät ole osanneet varautua tilanteeseen.

Vanhempien erotilanteessa tekemä sovinto on yleensä lapsen edun mukaista, mutta tuomioistuimen tulee aina varmistua siitä, että sovinto vastaa vanhempien tahtoa. ja että he ovat aidosti valmiit

sitoutumaan siihen. Sovinto tulee myös saavuttaa vanhempien oikeudenmukaiseksi kokemassa menettelyssä. Tämän vuoksi meneillään olevassa sovittelukokeilussa uutta menettelyä arvioidaan asiakkaiden antaman palautteen ja muun laajan seurannan avulla.

En halua millään tavalla aliarvioida sitä työtä, mitä Päijät-Hämeessä on tehty. Muilla tuomioistuimilla olisi varmasti opittavaa Päijät-Hämeen tuomareiden aktiivisuudesta kehittää menettelyä huoltoriitojen käsittelyssä. Sovittelua ja Päijät-Hämeessä toteutettua oikeudenkäyntimallia ei kuitenkaan tulisi asettaa vastakkain, koska kyse on eri asioista. On ollut lainsäätäjän tahto, että meillä on tuomioistuimissa kaksi erillistä menettelyä sovinnon saavuttamiseksi. Niillä on kummallakin oma roolinsa tuomioistuimen toiminnassa eikä niitä tule sekoittaa keskenään.

